

Impactul degradării mediului în generarea unor conflicte violente regionale

drd. Ana Ligia LEAUA

Academia Națională de Informații

analigialeaua@yahoo.com

*Motto: „Fericit e acela care poate cunoaște cauzele lucrurilor”
(Virgilius)*

Abstract

Is there a relationship between environmental degradation and conflicts? We shall take-up this question through the selected case studies of violent conflicts throughout the world, but first it is necessary to know the key environmental factors and natural resources under increasing pressure.

Identifying and analyzing such cases lead to the next question: do states have the ability to adapt to rapid changes and the environmental degradation that goes on with the development?

Additionally, there is a need to understand the impact of environmental degradation and scarcity resources at local level in order to amplify awareness and to prevent possible major implications to the national and regional security.

Keywords: environmental degradation, violent conflict, environmental conflict, environmental factors, resource scarcity, security.

Introducere

La nivel internațional s-a ajuns la un consens asupra faptului că degradarea mediului înconjurător, accesul inechitabil la resursele vitale, de care oamenii depind pentru a-și satisface nevoile fundamentale, și competiția în vederea exploatarei și preluării controlului asupra bunurilor valoroase, pot reprezenta, fiecare în parte, potențiali factori favorizanți ai conflictelor, care reduc capacitatea statelor de a gestiona situațiile de criză.

Ritmul altor forme de degradare a mediului înconjurător, provocate de activitatea umană, și de epuizarea resurselor (despădurirea, deșertificarea,

eroziunea solului, salinizarea, depunerea de aluviuni, schimbarea climei), deși, adesea, progresiv, a crescut rapid în ultimele decenii pe fondul unui melanj între creșterea cererii de materii prime, perfecționarea mijloacelor tehnologice de exploatare și eficiența scăzută a mecanismelor de control, ca urmare a adoptării unui ritm lent al activităților de conservare și refacere a zonelor afectate. În același timp, capacitatea și, poate, dispoziția oamenilor și a statelor, în general, de a se adapta la stresul datorat degradării mediului înconjurător sunt supuse unor provocări crescânde, în special în zonele în care resursele și mediul înconjurător furnizează principalele mijloace de existență, așa cum este cazul majorității statelor în curs de dezvoltare.

În unele cazuri, degradarea mediului poate fi suficient de mare pentru a obliga populația să migreze, transformându-i în refugiați „de mediu”. Într-adevăr, diminuarea resurselor de apă, eroziunea solului, deșertificarea, precum și alte calamități de mediu contribuie la migrația considerabilă de populații. Afluxul de refugiați „de mediu” într-un alt stat poate constitui o povară economică și socială considerabilă pentru statul-gazdă, în special în cazul în care economia acestuia este în declin sau stagnare, aspect care poate genera sau exacerba tensiuni și conflicte.

Conflictele pot fi generate de accesul la resurse naturale epuizabile, precum apa, terenurile agricole, pășunile, pădurile, resursele marine, în special în ariile naturale protejate, cel mai probabil ca rezultat al limitării rezervelor (epuizarea sau degradarea resurselor naturale), creșterii nesustenabile a cererii (datorată presiunilor populației sau creșterii consumului pe cap de locuitor, adesea asociată modelelor economice bazate pe export), inegalităților distributive sau al unei combinații între acești factori. Statele în curs de dezvoltare, în special cele ale căror economii sunt axate, în principal, pe agricultură și alte sectoare care depind direct de existența în abundență a resurselor naturale, sunt afectate direct de problemele mediului înconjurător. În aceste cazuri, nevoile și interesele grupurilor rivale, strâns legate de terenuri, – agricultorii, păstorii nomazi, fermierii și exploatareii de resurse în special cele minerale – sunt adesea incompatibile.

Creșterea populației, coroborată cu degradarea terenurilor și alte forme ale degradării mediului, precum și factorii economici, pot conduce la migrații în masă, care pot genera ele însele tensiuni între grupuri. Sărăcia și marginalizarea economică și socială interacționează cu aceste probleme și contribuie adesea la degradarea continuă a mediului. Marginalizarea și concurența pentru resurse pot fi, de asemenea, accentuate de practicile ilegale de comerț și de diverse aranjamente financiare. Grupurile marginalizate care

nu au acces la resurse ar putea recurge la conflicte în cazul în care nevoile lor nu sunt abordate în mod adecvat de către stat, disensiunile fiind intensificate în cazul existenței unor diferențieri pe criterii etnice sau religioase. Dezvoltarea unor astfel de situații indică, de cele mai multe ori, eșecul politicilor guvernamentale de a face față problemelor legate de gestionarea resurselor epuizabile și degradarea accentuată a mediului.

Având în vedere că se estimează o creștere continuă a populației în acest nou secol și implicit a presiunii asupra resurselor epuizabile la nivel global, am putea prognoza o creștere a conflictelor ale căror origini se regăsesc în lipsa promovării dezvoltării durabile la nivel local sau regional?

Repere conceptuale

Discuțiile generale privind contribuția degradării mediului la generarea conflictelor, și a insecurității, în general, sunt caracterizate de către Marc A. Levy¹ drept primul val al cercetării asupra impactului degradării mediului înconjurător în declanșarea unor conflicte. Cercetarea empirică ce a încercat să demonstreze existența unei legături intrinseci între mediul înconjurător și conflict a fost denumită de Levy al doilea val de studii privind mediul și conflictele, care nu este nici pe departe completă, definitivă sau lipsită de critici. Totuși, în urma acestei cercetări a rezultat un set de afirmații cauzale ce oferă un punct de plecare pentru dezbateră potențialului rol al mediului și stresului demografic în generarea unor conflicte. Aceste afirmații permit, de asemenea, alte discuții privind formularea strategiilor anticipative care includ legăturile dintre mediul înconjurător și conflict, furnizând o bază pentru continuarea investigațiilor asupra legăturilor complexe și totuși puțin înțelese dintre acestea.

Conflictul, și în special conflictul violent, este un fenomen empiric și observabil. Conflictul este o manifestare considerată, în mod curent, o amenințare la adresa securității. Se pare că o serie de amenințări asupra mediului pot contribui la crearea unui climat de insecuritate, putând genera, de asemenea, conflicte. Constrângerile privind resursele reprezintă un factor crucial care este, adeseori, discutat în literatura de specialitate².

Industrializarea rapidă și creșterea populației în multe regiuni au contribuit la o cerere masivă atât pentru resursele naturale organice, cât și pentru cele alternative și, așa cum Richard Ullman³ și alți cercetători au

¹ LEVY A. Marc, "Is the environment a national security issue?", *International Security*, The MIT Press, Vol. 20, no. 2, 1995, pp.35-62.

² CHOUCRI Nazli, "Resource Constraints as Causes of Conflict", *Ecodecision*, September 1991, pp. 52-55.

³ ULLMAN H. Richard, "Redefining Security", *International Security*, Vol. 8, Nr. 1, 1983.

observat, competiția pentru resurse a reprezentat, de-a lungul timpului, o cauză majoră a conflictelor. Intuitiv, această simplă afirmație pare rezonabilă; totuși, există unele voci care consideră că aceasta supralicitează importanța resurselor și a mediului ca factori determinanți ai conflictului⁴.

Alți autori au încercat să clarifice posibilele legături dintre mediu și conflict sau securitate. Peter Wallensteen⁵, de exemplu, propune o clasificare pe șapte niveluri a legăturii dintre distrugerea mediului înconjurător și conflict și/sau securitate.

Thomas Homer-Dixon⁶ a încercat, la începutul anilor 90, să dea dezbaterei despre mediu o tentă riguroasă, plecând de la ideea potrivit căreia penuria resurselor ar putea genera conflicte deschise, ceea ce ar presupune, de exemplu, că absența apei sau chiar a terenurilor agricole ar putea provoca conflicte interne sau conflicte cu alte state în cazul manifestării pe scară largă a fenomenului migrației. „Lipsa resurselor de mediu produce efecte extreme în interiorul sistemelor politico-ecologice. Mai mult, această lipsă a resurselor de mediu nu este suficientă pentru a provoca violențe, cercetarea demonstrând că interacționează mereu cu alți factori politici, economici și sociali, iar rolul causal al acestei lipse nu poate fi separat niciodată de factorii contextuali, care sunt, deseori, unici în societatea respectivă”. Dixon a dat și o listă de patru efecte sociale principale cauzate de degradarea mediului: scăderea producției agricole; declinul economic general; migrația populației; perturbarea relațiilor instituționale și sociale.

Mergând mai departe, Homer-Dixon clasifică conflictele violente în cinci tipuri :

- dispute ce decurg în mod direct din degradarea mediului la nivel local, de exemplu, nivelul emisiilor, construirea barajelor, exploatarea forestieră;
- confruntări cu caracter etnic ce decurg din migrația populației și adânci clivaje sociale datorate penuriei resurselor;
- conflicte civile cauzate de penuria resurselor ce afectează productivitatea economică și, ca o consecință, mijloacele de trai ale oamenilor, comportamentul grupurilor de elită, precum și abilitatea statelor de a îndeplini aceste cereri dinamice;

⁴ LIPSCHUTZ D. Ronnie, “Environmental conflict and environmental determinism”, *Conflict and the Environment*, NATO ASI Series, Vol. 33, 1996.

⁵ WALLENSTEEN Peter, “Global Patterns of Conflict and The Role of Third Parties”, *Notre Dame Law Review*, Vol. 5, Nr. 67, 1992, pp. 1409-1431.

⁶ HOMER-DIXON Thomas, *Environmental Scarcity and Global Security*, New York: Foreign Policy Association, 1993.

- războaie între state, datorită penuriei unor resurse epuizabile, de exemplu, apa;
- conflictele dintre Sud și Nord (de exemplu, conflictele între statele dezvoltate și în curs de dezvoltare) datorită altor cauze decât cele legate de problemele de mediu la nivel global ca: încălzirea globală, deprecierea stratului de ozon, amenințări la adresa biodiversității și scăderea resurselor marine.

Tipul de penurie (fie că este vorba despre diminuarea resurselor, creșterea populației sau inegalitatea accesului la resurse) și răspunsul statului reprezintă factori esențiali ai analizei, de aceea anumiți autori au ajuns la concluzia că lipsa de resurse conduce la conflicte⁷.

Potrivit studiilor realizate de către Gunther Baechler⁸ (și Kurt Spillmann⁹, conflictele legate de mediul înconjurător au șanse foarte mari de a fi declanșate în regiuni caracterizate de puternice „tensiuni ecologice”, care sunt în curs de tranziție de la o economie de autosubzistență la o economie de piață, în care structurile sociale adaptate la mediul local sunt marginalizate sau au tentative de a adera la proiecte de dezvoltare (pe care Baechler le numește „rea dezvoltare”) concepute de elitele urbane într-un context postcolonial și de modernizare.

În opinia lui Simon Dalby¹⁰, Terra dispune de limite ale capacităților sale de mediu, de aceea anticipează o înmulțire a conflictelor de mediu, care conduc la apariția crizelor legate de refugiați și regimuri autoritare, iar, în timp ce numeroase state se vor confrunta, conflictele pentru resurse se vor înmulți.

Conform lui Stephan Libiszewski¹¹, „un conflict de mediu este un conflict cauzat de penuria resurselor de mediu, și înseamnă: orice tulburare cauzată de om a ratei normale de regenerare a ecosistemului. Degradarea mediului și penuria resurselor pot decurge din excesul utilizării resurselor regenerabile sau din suprasolicitarea capacității de stocare a ecosistemului, care înseamnă poluarea. Ambele pot atinge stadiul de distrugere a spațiului

⁷ KAPLAN, D. Robert, “How scarcity, crime, overpopulation, tribalism, and disease are rapidly destroying the social fabric of our planet”, *The Atlantic Monthly*, Feb. 1994, PAYNE, Cymie, *Local Regulation of Natural Resources: Efficiency, Effectiveness, and Fairness of Wetlands Permitting in Massachusetts*, 28 *Envtl. L.* 519, 1998.

⁸ BAECHLER, Gunther, *Why Environmental Transformation Causes Violence: A Synthesis*, Environmental Change and Security Report, 1998, p. 4.

⁹ BAECHLER, Gunther, SPILLMANN, R. KURT, și SULIMAN, Mohamed, *Transformation of Resource Conflicts: Approach and Instruments*, Dec. 2002.

¹⁰ DALBY, Simon, *Security and Environmental Change*, Cambridge: Polity, 2009.

¹¹ LIBISZEWSKI, Stephan, *What Is an Environmental Conflict?*, Ocasiional Paper No. 1, Center for Security Studies and Conflict Research, Swiss Federal Institute of Technology, Zurich, 1992.

de viață”. Doar o interferență destabilizatoare a resurselor regenerabile poate afecta echilibrul ecosistemului și poate conduce la conflicte. Principala cauză a conflictelor de mediu este reprezentată de penuria resurselor regenerabile. Există trei surse care generează această situație: schimbările de mediu provocate de activitățile umane; creșterea populației; distribuția inegală a resurselor la nivelul claselor sociale. Putem conchide, conform lui Libiszewski, că aceste conflicte determinate de problemele de mediu nu constituie o nouă categorie distinctă de conflict. Conflictele de mediu se manifestă adesea sub forma conflictelor „tradiționale”, precum conflictele politice, sociale, etnice, religioase, ideologice, teritoriale, conflictele asupra resurselor de interes național sau alte tipuri de conflicte, însă toate acestea sunt determinate de degradarea mediului înconjurător.

Conflicte regionale cauzate de degradarea mediului și penuria resurselor în Africa, America Latină și Asia

Istoria indică o serie de cazuri în care resursele limitate și degradarea mediului au jucat un rol important în generarea de conflicte și au condus chiar la prăbușiri ale societăților și civilizațiilor, unele încă de la începutul istoriei scrise. Degradarea mediului poate submina viabilitatea societăților pe termen lung.

Potrivit unui studiu elaborat în anul 2009 de către Programul Națiunilor Unite pentru Mediu (UNEP)¹², resursele naturale au alimentat, începând cu anul 1990, cel puțin 18 conflicte violente, constituindu-se într-o miză geopolitică de prim rang, multiplicitatea situațiilor și actorilor implicați conferind conflictului respectiv unicitate și complexitate.

Tensiunile legate de utilizarea resurselor naturale pot fi specifice regiunilor rurale, unde agricultorii și crescătorii de animale își dispută accesul la apă și/sau pământ. În cazul în care conflictele locale degenerează în violențe de o intensitate ridicată, acestea se extind și în regiunile/stările vecine, căpătând caracter transfrontalier, cu repercusiuni ireparabile atât asupra mediului înconjurător, cât și asupra vieții comunităților, divizate de aceste antagonisme.

Cazul continentului african este elocvent, fluviul Senegal reprezentând un fenomen particular¹³. Astfel, de-a lungul malurilor acestui

¹² *** *From Conflict to Peacebuilding, The Role of Natural Resources and the Environment*, United Nations Environment Programme Nairobi, Kenya, 2009.

¹³ WHITE, J., *Rural Transition: Agricultural Development and Tenure Rights. A case study in the Senegal River Valley*, Johns Hopkins University, Washington, 2000.

fluviu, țăranii se află în deplină rivalitate din cauza devierii cursului fluviului, ce servește irigării orezăriilor. După aproximativ 30 de ani de utilizare fără un control prealabil al apelor fluviului, au apărut tensiuni armate locale legate de împărțirea și menținerea infrastructurii fluviului și de aprovizionarea cu apă, ce antrenează o scădere a randamentului agricol, amenințând stabilitatea socială a regiunii și degenerând într-o criză alimentară fără precedent.

De peste zece ani, regiunea Kivu, din Republica Democratică Congo¹⁴, bogată în resurse naturale (casiterită, coltan, aur) și disputată, deopotrivă, de Rwanda și Burundi, este teatrul unor conflicte de o violență rară între cei ce exploatează bogățiile solului. Tensiunile geopolitice existente sunt dublate de conflictul apărut pe fondul lipsei de terenuri, deținute de către marii proprietari. Astfel, tinerii fără pământ sunt tentați să se afilieze la grupusculele/milițiile locale, alimentând violența și delinquența, devenită endemică în această zonă.

Exploatarea resurselor și dominația politico-economică sunt în interdependență, începând cu minele de argint ale grecilor care le-au asigurat preeminența în Mediterana, în timpul primelor secole, până la minele de cărbune din secolul XIX, care au declanșat Revoluția industrială din Europa de Nord.

În prezent, pe fondul penuriei resurselor, prețul materiei prime a crescut, iar contractele semnate între state în curs de dezvoltare, depozitare de resurse, și multinaționale occidentale, sunt, în cele mai multe cazuri, în detrimentul populațiilor locale, situație propice apariției de focare contestatate. Este cazul Nigerului, unde exploatarea uraniului de către compania franceză „AREVA” este contestată de către triburile locale, ce denunță o degradare a mediului din cauza exploatării de materii radioactive, în repetate rânduri, acestea revendicându-și drepturile asupra uraniului și provocând revolte sângeroase. Un alt exemplu rezidă în cazul Nigeriei, unde descoperirea și exploatarea străină a petrolului din Delta Nigerului au antrenat apariția de miliții civile care minează puțurile de petrol, răpesc civili și întrețin starea de insecuritate cronică în regiune.

De asemenea, zona Sahel reprezintă un semnal de alarmă, dată fiind vulnerabilitatea sa la schimbările climatice și numărul de state fragile din punct de vedere politic (Somalia), state ce traversează crize permanente (Sudan) sau ce se confruntă cu afluxuri de refugiați (Ciad). Migrația

¹⁴ HECKER, Jeanna Hyde, *Promoting environmental security and poverty alleviation in Virunga-Bwindi, Great Lakes Africa*, The Hague, Institute for Environmental Security, 2005.

populațiilor din motive de mediu, sezonieră sau permanentă, cumulată cu deșertificarea galopantă, vor amplifica conflictele între agricultori și crescătorii de animale¹⁵.

Provincia Darfur¹⁶, din estul Sudanului, se constituie, de asemenea, într-un teatru al masacrelor și al mizelor geostrategice, reprezentate de resursele enorme de petrol și gaze naturale descoperite în această regiune, ce au provocat interesul companiilor occidentale. Deși, aparent, revolta armată, izbucnită în anul 2003, este motivată de revendicarea puterii și de înlocuirea populațiilor sedentare de sorginte nonarabă cu populația nomadă săracă, a cărei identitate culturală și lingvistică arabă a căpătat o dimensiune exclusiv politică, în realitate este vorba despre un conflict generat de controlul resurselor naturale între cele două facțiuni etnico-religioase. Prin urmare, acest conflict este rezultatul unui dezechilibru crescând între populație și resursele disponibile, ce atrage după sine o accentuare a degradării economiei agropastorale, vitală acestui areal geografic. Asemeni întregului Sahel, Darfurul se constituie în victimă a dezechilibrului apărut între populație și resurse precum apa (de pe Jebel Marra), terenurile fertile și petrol. Migrația spre Libia sau Ciad are consecințe devastatoare pentru statele respective, devenind factor destabilizator, contrabanda cu arme alimentând tensiunile regionale.

Ciadul¹⁷ traversează o criză ecologică severă apărută pe fondul schimbărilor climatice al căror punct critic este reprezentat de către seceta prelungită (1968, 1973, 1984), cauzată de către gestionarea defectuoasă, și care a condus la accelerarea deșertificării și reducerii zonelor agropastorale. Presiunile antropice și practicile culturale inadaptate au antrenat o extensie a zonelor de pășunat către Sud, în detrimentul teritoriilor agricole, creând conflicte majore între agricultori și crescătorii de vite. La acest fenomen se adaugă modurile inadecvate de exploatare a resurselor naturale proprii Ciadului, respectiv incendierea vegetației, despădurirea necontrolată, intensificarea pescuitului și a braconajului. De asemenea, contextul sociopolitic din Ciadul de Est determină ocurența violenței, întrucât, începând cu anul 2003, războiul din Darfur a provocat și provoacă un aflux

¹⁵ TIRADO HERRERO, S., "Desertification and Environmental Security, The Case of Conflicts Between Farmers and Herders in the Arid Environments of the Sahel, Desertification in the Mediterranean region", *NATO Security Through Science Series*, Vol. 3, 2006.

¹⁶ TANNER, Victor, *Rule of Lawlessness. Roots and Repercussions of the Darfur Crisis*, Sudan Advocacy Coalition, Jan. 2005.

¹⁷ TUBIANA J., "Effets d'écho. L'instabilité tchadienne et le conflit du Darfour", Document d'information sur le Soudan, nr. 9, HSBA, Small Arms Survey, Genève, 2008.

necontrolat de refugiați a căror prezență mărește presiunea asupra resurselor naturale, în literatura de specialitate regăsindu-se sub titulatura de „ecorefugiați” sau „refugiați de mediu”. Pe de o parte, accesul la apă, lemn sau la terenurile din regiunea Waddai au condus la declanșarea de conflicte între refugiați și triburile locale, iar, pe de altă parte, pătrunderea rebelilor din Darfur în Ciadul Oriental a atras reactivarea rebeliunilor ciadiene, susținute de către Sudan.

Prin urmare, tensiunile declanșate în jurul resurselor și transfrontalitatea actorilor (rebeli, miliții locale, infractori de drept comun) se conjugă în explozia dură a violențelor intercomunitare din sudul Waddai, declanșate în anul 2006.

De asemenea, o miză strategică o reprezintă terenurile arabile, un caz aparte fiind Madagascarul, unde compania Daewoo a achiziționat un milion de hectare de teren agricol, dar care, sub presiunea vendetelor triburilor locale a fost forțată să abandoneze proiectul. Astfel, problema accesului la pământ pentru populațiile care trăiesc exclusiv din agricultură, repartitia inegală a terenurilor fertile, coroborate cu presiunea demografică, pot conduce la apariția a numeroase forme de injustiție, ce degenerază în conflicte intertribale sau chiar interstatale.

Africa de Nord, caracterizată printr-o creștere demografică fără precedent și printr-o economie eminamente agricolă, reprezintă un alt areal geografic sensibil din punct de vedere al mediului. Repartitia disparată a resurselor conduce la apariția de disensiuni interstatale, în acest sens, fluviul Nil, care traversează zece state, provocând o serie de tensiuni pe fondul exploatarei inegale a resurselor sale hidrice, unde aproximativ 94% din apele sale sunt exploatate de către Egipt și Sudan. În momentul în care Etiopia și-a exprimat intenția de a utiliza apele fluviului în vederea dezvoltării potențialului său hidroelectric, Egiptul a adoptat o poziție intransigentă, de luptă, opunându-se proiectului, care ar fi condus inevitabil la pierderea controlului asupra debitului Nilului. Recurgând la amenințări militare, Egiptul lasă să se înțeleagă că nu va ezita să recurgă la forță armată pentru a-și garanta controlul asupra Nilului¹⁸.

La nivelul Orientului Mijlociu atrag atenția, în mod deosebit, disputele pentru resurse, exemplul conflictului israeliano-palestinian¹⁹ fiind elocvent. Deși, aparent, în centrul revendicărilor se plasează repartitia

¹⁸ CASCAO, Ana Elisa, “Ethiopia- Challenges to Egyptian Hegemony in the Nile Basin”, *Water Policy Supplement*, Nr. 10, 2008.

¹⁹ AMERY, Hussein A., “Water Security as a Factor in Arab-Israeli Wars and Emerging Peace”, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol. 20, Nr. 1, 1996.

terenurilor și implementarea de colonii, în realitate, acestea ascund alte mize, inclusiv accesul la apă. Contrastul este frapant între așezările israeliene, care practică agricultura extensivă și grădinile luxuriante, și teritoriile palestinienilor, care nu au acces la apă curentă, întrucât lipsa apei și poluarea pânzelor freatice fac apa imposibil de consumat, cu consecințe în planul sănătății publice, prin apariția de boli infecțioase. La o primă analiză a situației, responsabilitatea revine rețelei palestinienilor de apă învechite, dar și strategiei militare israeliene, care consideră resursele hidrice drept o miză strategică. Statul evreu a decretat, de altfel, că râul Iordan, care traversează Cisiordania, ar trebui protejat de o centură de securitate, de trei km, fiind interzis accesul palestinienilor. Exercițând presiuni asupra populației palestinienilor în ceea ce privește carența hidrică, Israelul împiedică dezvoltarea economică a Autorității Palestiniene și irită populația arabă deja slăbită de cei peste 60 de ani de conflict.

Rarefierea resurselor naturale favorizează apariția de conflicte, care accelerează degradarea mediului. Exemplul Mării Moarte ilustrează corelația reciprocă existentă între mediu și conflict. Alimentată de râul Iordan, Marea Moartă este victimă a poluării cu nitrați și a secării mlaștinilor pe care le formează, însă această neglijență de mediu este direct legată de rivalitățile regionale dintre Israel, Autoritatea Palestiniană și Iordania, ce împiedică orice cooperare în buna gestionare a apei.

În cazul Americii Latine poate fi amintit „Războiul fotbalului” (Soccer War sau 100 hour War), care, deși la o primă analiză, nu a avut drept cauze directe degradarea mediului înconjurător, poate fi circumscris acestui tip de conflicte ca urmare a cauzelor indirecte. „Războiul fotbalului” (iulie 1969) a fost purtat între El Salvador și Honduras, din cauza unei dispute teritoriale privind granița comună, fiind precedat de un aflux mare de refugiați salvadorieni în Honduras, în iunie 1969. Salvador a invadat vecinul său din Nord pentru a preveni expulzarea emigranților ilegali și pentru a forța autoritățile de la Tegucigalpa să accepte noi refugiați.

Analiza cauzelor acestui conflict armat regional din perspectiva degradării mediului este oportună pe fondul cumulului de factori conexați problematicei de mediu care l-a generat. La acea dată, El Salvador era un stat suprapopulat, cu un spor demografic ridicat care a determinat o creștere continuă a necesarului de resurse naturale²⁰. Degradarea mediului din cauza creșterii populației în El Salvador (având drept consecințe distrugerea habitatelor naturale indigene și accelerarea eroziunii solului), coroborată cu

²⁰ DURHAM, W., *Scarcity and Survival: the Ecological Origins of Conflict between El Salvador and Honduras*, The University of Michigan, Ann Arbor, 1977.

monopolul asupra terenurilor fertile a unui număr mic de familii (două treimi din populație nu dețineau în proprietate terenuri la sfârșitul anilor '60), a condus la creșterea numărului emigranților salvadorieni în Honduras, o țară mult mai puțin populată și cu o suprafață mult mai mare.

În El Salvador, un stat dependent economic de sectorul agricol, diminuarea suprafețelor cu destinație agricolă a devenit o problemă gravă din cauza implicațiilor asupra economiei naționale, precum și a capacității de a se asigura necesarul de hrană pentru populație, situație accentuată și de creșterea ponderii culturilor destinate exportului (cafea și bumbac) în detrimentul celor pentru consumul intern.

Autoritățile din Honduras au realizat parțial o reformă agrară dar care nu a reușit să soluționeze problemele agricultorilor din acest stat, mare parte a terenurilor fiind încă deținute de elitele economice. Astfel, singura soluție a reprezentat-o recuperarea terenurilor ocupate de cei aproximativ 300 000 de emigranți salvadorieni. Iminența unor valuri de expulzări în El Salvador a emigranților proveniți din această țară, stabiliți ilegal în Honduras, a condus la invazia statului vecin de către trupele salvadoriene. În consecință, cauza reală a acestui război a reprezentat-o insuficiența unor resurse naturale, raportat la populație, în cazul de față terenurile cu destinație agricolă și doar parțial o dispută privind amplasarea graniței comune, care a reprezentat doar o mică parte a unei probleme mult mai ample.

În concluzie, degradarea factorilor de mediu, precum și interacțiunea între penuria resurselor naturale, creșterea cererii pentru aceste resurse și/sau distribuția lor inegală potențiază instabilitatea socială, iar, pe fondul productivității slab economice, pot conduce la intensificarea fenomenului migrației și a conflictelor etnice, revoltelor, loviturilor de stat, ajungându-se chiar la conflicte interstatale, cu efecte indirecte semnificative asupra comunității internaționale.

Concluzii

Analizând cadrul conceptual și studiile de caz privind impactul degradării mediului în generarea unor conflicte violente regionale, se poate concluziona că problematicile conexe mediului înconjurător în ansamblu și în special accesului la resursele naturale, pot fi implicate în toate fazele unui conflict: contribuie la generarea și menținerea acestuia la o anumită intensitate din cauza dificultății soluționării cauzelor de mediu, precum și la reactivarea conflictului dacă soluțiile identificate sunt conjuncturale sau

impuse părților beligerante.

Mediul înconjurător poate fi și „victima” directă a unui conflict având drept cauză degradarea sa, prin accentuarea fenomenului de degradare inițială dar și prin apariția unor noi factori perturbatori care pot afecta negativ alte elemente ale mediului și care, în absența unei situații conflictuale, ar fi rămas în stare latentă (în special pe fondul disoluției sau diminuării capacității unor autorități naționale sau internaționale cu rol de control și conservare a unor resurse naturale și, în special, a unor arii protejate).

Resursele naturale și mediul înconjurător, în ansamblu, pot contribui, în mod decisiv, la crearea unui climat de pace numai prin aplicarea unor modele de dezvoltare economică durabilă. Promovarea unor mecanisme de cooperare transfrontalieră privind gestionarea resurselor naturale comune poate constitui o alternativă mult mai eficientă decât generarea unor conflicte al căror rezultat este, în mare parte, incert și care determină, în majoritatea cazurilor, degradarea mediului sau amânarea exploatării resurselor naturale.

În vederea reducerii numărului și amplitudinii conflictelor violente regionale generate de degradarea mediului înconjurător pot fi avute în vedere o serie de acțiuni care să fie implementate atât de organismele regionale cu atribuții în domeniul securității, cât și de instituțiile internaționale cu rol în prevenirea situațiilor conflictuale și soluționarea acestora:

- dezvoltarea unor mecanisme de avertizare timpurie privind posibilitatea apariției unor conflicte de acest tip prin evaluarea permanentă a unor indicatori care să coreleze în special evoluțiile demografice și sociale dintr-o zonă sau stat cu gradul de accesibilitate la resursele naturale minerale, dar și cele utilizate în agricultură;
- crearea unor mecanisme de protecție a resurselor naturale și a factorilor de mediu majori, pe durata desfășurării unor conflicte, prin încurajarea (și/sau constrângerea) părților beligerante să-și limiteze pe cât posibil operațiunile militare în zonele unde acestea ar putea avea un impact major asupra capacității de regenerare a mediului înconjurător (în special în ariile protejate);
- integrarea problematicii conexe accesului la resursele naturale și protecției mediului în cadrul negocierilor vizând încetarea conflictelor, precum și în tratatele de pace ulterioare, astfel încât să se reducă pe cât posibil ambiguitățile și neclaritățile privind reglementările aplicabile mecanismelor de exploatare a resurselor naturale, precum și protecției

factorilor de mediu, diminuând în același timp și posibilitatea reapariției unei noi situații conflictuale;

- utilizarea resurselor naturale în dispută pentru refacerea economică a statelor afectate de conflict (nu numai a celor beligerante) pe baza unor mecanisme care să prevină accesul neechitabil la aceste resurse, dar și o distribuție necorespunzătoare a veniturilor obținute din exploatarea acestora, din cauza corupției de la nivelul autorităților locale și guvernamentale sau presiunilor politice și economice ale firmelor concesionare.

Bibliografie

1. Amery Hussein A., "Water Security as a Factor in Arab-Israeli Wars and Emerging Peace", *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol. 20, Nr. 1, 1996.
2. Baechler Gunther, *Why Environmental Transformation Causes Violence: A Synthesis*, Environmental Change and Security Report, 1998.
3. Baechler Gunther, Spillmann R. Kurt, și Suliman Mohamed, *Transformation of Resource Conflicts: Approach and Instruments*, Dec. 2002.
4. Brown O., Hammill A. și Mcleman R., "Climate change as the 'new' security threat: implications for Africa", *International Affairs*, Vol. 6, Nr. 83, 2007.
5. Cascao Ana Elisa, "Ethiopia-Challenges to Egyptian hegemony in the Nile Basin", *Water Policy Supplement*, Vol. 10, Nr. 2, 2008.
6. Choucri Nazli, "Resource Constraints as Causes of Conflict", *Ecodecision*, Sept. 1991, pp. 52-55.
7. Dalby Simon, *Security and Environmental Change*, Cambridge: Polity, 2009.
8. Durham W., *Scarcity and Survival: the Ecological Origins of Conflict between El Salvador and Honduras*, The University of Michigan, Ann Arbor, 1977.
9. Gut K., *Environmental Causes of Violent Conflicts – Selected Case Studies from Latin America*, ACTAS L. de V., Vol. 26, 2003.
10. Hecker Jeanna Hyde, *Promoting environmental security and poverty alleviation in Virunga*, 2005.
11. *** – Bwindi, *Great Lakes Africa*, The Hague, Institute for Environmental Security.
12. Hobbs J., *Do 'Water Wars' Still Loom in Africa?*, Inter Press Service, 2004.
13. Homer-Dixon Thomas, *Environmental Scarcity and Global Security*, New York, Foreign Policy Association, 1993.
14. Kaplan D. Robert, "How scarcity, crime, overpopulation, tribalism, and disease are rapidly destroying the social fabric of our planet", *The Atlantic Monthly*, Feb. 1994.

15. Levy A. Marc, "Is the environment a national security issue?", *International Security*, Vol. 20, Nr. 2, 1995, pp. 35-62.
16. Libiszewski Stephan, , *What Is an Environmental Conflict?*, Ocasional Paper No. 1, Center for Security Studies and Conflict Research, Swiss Federal Institute of Technology, Zurich, 1992.
17. Lipschutz D. Ronnie, "Environmental conflict and environmental determinism", *Conflict and the Environment*, NATO ASI Series, Vol. 33, 1996.
18. PAYNE Cymie, *Local Regulation of Natural Resources: Efficiency, Effectiveness, and Fairness of Wetlands Permitting in Massachusetts*, 28 Env'tl. L. 519, 1998.
19. Tanner Victor, *Rule of Lawlessness. Roots and Repercussions of the Darfur Crisis*, Sudan Advocacy Coalition, Jan. 2005.
20. Tirado Herrero, S., *Desertification and Environmental Security, The Case of Conflicts Between Farmers and Herders in the Arid Environments of the Sahel, Desertification in the Mediterranean region*, 2006.
21. Tubiana J., *Effets d'écho. L'instabilité tchadienne et le conflit du Darfour*, Document d'information sur le Soudan, Nr. 9, HSBA, Small Arms Survey, Genève, 2008.
22. Ullman H. Richard, , *Redefining Security*, *International Security*, Vol. 8, No. 1, 1983.
23. Wallenstein Peter, "Global Patterns of Conflict and The Role of Third Parties", *Notre Dame Law Review* Vol. 67, No. 5, 1992, pp. 1409-1431.
24. White J., *Rural Transition: Agricultural Development and Tenure Rights. A case study in the Senegal River Valley*, Johns Hopkins University, Washington, 2000.
25. *** *From Conflict to Peacebuilding, The Role of Natural Resources and the Environment*, United Nations Environment Programme Nairobi, Kenya, 2009.